

VADEMECUM WIEDZY OBYWATELSKIEJ

**Materiały szkoleniowe dla uczestników Olimpiady Wiedzy Obywatelskiej
„Senior Obywatel”**

ASOS 2014-2020

**Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej
Osób Starszych na lata 2014-2020**

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej

Zadanie realizowane ze środków MRIPS

1.1.	SENIORZY. OBYWATELSKI PARLAMENT SENIORÓW. GMINNE RADY SENIORÓW.
-------------	--

Obywatelski Parlament Seniorów

W Polsce jest ok. 9 milionów seniorów. Przez wiele lat seniorzy działali w rozproszeniu nie mając swojej ogólnopolskiej organizacji, reprezentującej ich interesy. Po przeszło 25 latach od transformacji ustrojowej w Polsce, **dnia 1 października 2015 r.** (Międzynarodowy Dzień Osób Starszych) w Sali Posiedzeń Sejmu RP zainaugurowano pierwszą sesję **Obywatelskiego Parlamentu Seniorów**, wypełniając tym samym rekomendację Parlamentu Europejskiego, która zaleca powołanie w każdym państwie członkowskim UE Parlamentu Seniorów mającego wpływ na politykę państwa wobec osób starszych. Parlament zorganizowały trzy środowiska inicjatywne: Uniwersytety Trzeciego Wieku, Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów oraz gminne rady seniorów. Zaproszono do współpracy także inne organizacje senioralne, związkowe, reprezentujące służby mundurowe, organizacje pacjenckie, konsumenckie, które zgłosiły swoich delegatów.

riorytetowe działania OPS to: reprezentacja seniorów wobec władz publicznych, monitorowanie i ocena rządowych programów senioralnych, formułowanie stanowisk i opinii w sprawach dotyczących osób starszych, inicjowanie i wspieranie rozwiązań prawnych, organizacyjnych i finansowych poprawiających sytuację życiową tych osób, jak również podejmowanie działań przeciwko wszelkim przejawom dyskryminacji ze względu na wiek. Ważnym obszarem działań OPS jest promowanie aktywności społecznej i obywatelskiej seniorów, wolontariatu osób starszych i współpracy międzypokoleniowej. W 2016 roku wybrano 460 delegatów na jednoroczną kadencję oraz ukształtowano organy OPS. Kolejne kadencje są trzyletnie. Obecna 2016-2019 kończy się w dniu sesji 1 października 2019 r. . Obywatelski Parlament Seniorów ma delegatury w siedmiu województwach: Dolnośląska Delegatura OPS, Pomorska Delegatura OPS, Lubuska Delegatura OPS, Kujawsko-Pomorska Delegatura OPS, Warmińsko-Mazurska Delegatura OPS, Śląska Delegatura OPS i Mazowiecka Delegatura OPS.

Przewodniczącą Prezydium Parlamentu jest Krystyna Lewkowicz.

1.2.	SENIORZY. OBYWATELSKI PARLAMENT SENIORÓW. GMINNE RADY SENIORÓW.
------	--

W wyniku **nowelizacji ustawy o samorządzie gminnym w 2013 r.** pojawiła się większa niż dotychczas możliwość tworzenia **gminnych rad seniorów** jako jednostek wspierających radę gminy w realizacji polityki senioralnej. W jej skład weszli przedstawiciele osób starszych, osoby działające na rzecz seniorów, organizacje pozarządowe, podmioty prowadzące uniwersytety trzeciego wieku. Rada gminy powołując gminną radę seniorów nadaje jej **statut określający tryb wyboru jej członków i zasady działania**. Rady seniorów mogą powstawać także przy jednostkach pomocniczych gmin np. w sołectwach, dzielnicach, osiedlach.

Obszarem działania kolegalnej rady seniorów jest:

- integracja i wspieranie środowisk osób starszych;
- wspieranie aktywności seniorów;
- profilaktyka i promocja zdrowia osób starszych;
- zapobieganie i przełamywanie marginalizacji osób starszych;
- zapewnienie osobom starszym dostępu do edukacji, kultury i rekreacji.

Zadaniem rad seniorów jest:

- współpraca z samorządem przy rozstrzyganiu o istotnych oczekiwaniach i potrzebach seniorów;
- współpraca z organizacjami społecznymi i instytucjami działającymi na rzecz osób starszych;
- opiniowanie projektów aktów prawa miejscowego dotyczących osób starszych;
- monitorowanie potrzeb seniorów zamieszkałych na terenie gminy oraz upowszechnienie informacji o działaniach podejmowanych na terenie gminy na rzecz osób starszych.

W czasach przed nowelizacją ustawy z 2013 roku też istniały takie rady, najstarsza poznańska od roku 2007, ale zmiana prawa znacznie ułatwiła ich funkcjonowanie i rozwój.

2.1	TRANSFORMACJA USTROJOWA W POLSCE
------------	---

Źródłem przemian ustrojowych w Polsce po 1989 r. należy szukać w wydarzeniach **roku 1980**, kiedy to pogarszająca się sytuacja gospodarcza spowodowała wybuch licznych protestów robotniczych i powstanie **NZZS „Solidarność”**-autorem znaku (logo) był **Jerzy Janiszewski** student **gdańskiej Państwowej Szkoły Sztuk Plastycznych**. Głównym ośrodkiem wydarzeń stała się **Stocznia Gdańska im. Lenina**. Robotnicy przy udziale ekspertów spisali **21 postulatów**, które zostały zaakceptowane przez władze komunistyczne w podpisanych porozumieniach sierpniowych kończących strajk. Najważniejszym osiągnięciem strajków było powstanie **NSZZ „Solidarność” dnia 17 września 1980 r.** na czele z **Lechem Wałęsą**. Związek ten z czasem przerodził się w ruch masowy o charakterze społeczno – niepodległościowym, co doprowadziło do konfliktu z władzami komunistycznymi PRL. **13 grudnia 1981 r.** wprowadzono stan wojenny, zdelegalizowano związek, prześladować, a często mordując jego najbardziej aktywnych członków. 11 września 1986 r. władze pod wpływem przemian w ZSRR zwanych „Pierestrojką” ogłosiły amnestię. Odrodził się ruch solidarnościowy, działacze powołali **Krajową Komisję Wykonawczą NSZZ „Solidarność”**, wtedy jeszcze nielegalną. W 1988 r. doszło do wielu strajków, sytuacja gospodarcza kraju pogorszyła się znacznie. Władze PRL ponownie zostały zmuszone do negocjacji. W ten sposób doszło na **początku 1989 r.** do tzw. obrad „**Okrągłego stołu**”. **6 lutego 1989 r.** władze i opozycja zasiadły do obrad. Trwały one **do 5 kwietnia 1989 r.** Ustalenia obejmowały ponowną legalizację związku oraz przeprowadzenie w **dniu 4 czerwca częściowo wolnych wyborów**, w których „Solidarność” mogła wystawić swoich kandydatów. **17 września Sąd Wojewódzki w Warszawie ponownie zarejestrował NSZZ „Solidarność”**. Działacze skupieni wokół m.in. **Lecha Wałęsy** wybrali pokojową drogę wyjścia z konfliktu, uzyskując tym samym uznanie w Europie i na Świecie. Niektóre środowiska solidarnościowe tej drogi przemian nie poparły, dążąc do całkowitej dekomunizacji kraju.

2.2.	TRANSFORMACJA USTROJOWA W POLSCE.
-------------	--

Wybory 4 czerwca 1989r.– Ordynacja wyborcza zezwalała Solidarności na wystawienie w wyborach kandydatów tylko do 35 % miejsc w Sejmie,

natomiast wybory do nowo utworzonego Senatu były całkowicie wolne. Powstał **Komitet Obywatelski „Solidarność”**, który wraz z „**Gazetą Wyborczą**” mógł swobodnie prowadzić agitację na rzecz kandydatów do Sejmu i Senatu. Wbrew oczekiwaniom PZPR społeczeństwo polskie zdecydowanie poparło **KO „Solidarność”**, który zdobył **161 mandatów** do Sejmu i 99 mandatów do Senatu. Było to olbrzymie zwycięstwo opozycji umożliwiające **demokratyzację kraju** i przejście z gospodarki socjalistycznej na **wolnorynkową**. Posłowie partii SD i ZSL utworzyli koalicję z posłami „Solidarności” i tym samym PZPR znalazło się w mniejszości (**29 stycznia 1990 r XI Zjazd zdecydował o zakończeniu działalności partii**). **24 1989r.** Sejm powołał **Tadeusza Mazowieckiego** na pierwszego niekomunistycznego **premiera Polski**. **Prezydentem** został zgodnie z ustaleniami „Okrągłego Stołu” **Wojciech Jaruzelski** wybrany na ten urząd **19 lipca 1989r.** Jego kadencja została skrócona we **wrześniu 1990 r.** a nowym prezydentem wybranym w wolnych i powszechnych wyborach został **Lech Wałęsa**. **Polska weszła w okres przejściowy.** Dotychczasowe państwo o ustroju socjalistycznym z systemem **monopartyjnym** stawało się państwem demokratycznym, w którym są szanowane prawa i wolności obywateli, obowiązuje zasada trójpodziału władz, pluralizm i praworządność. Polska stała się też państwem w pełni suwerennym uwolnionym spod zależności od ZSRR. **17 września 1993 r.** definitywnie zakończono operację wycofywania wojsk radzieckich z Polski. Podstawy nowego ustroju Polski zapisano w **Konstytucji z 2 kwietnia 1997r.**, która obowiązuje do dnia dzisiejszego.

Przebudową gospodarczą Polski pokierował ekonomista **Leszek Balcerowicz** przy udziale **J. Sachsa** i **Stanisława Gomulki**.

3.1. PAŃSTWO. OJCZYZNA . NARÓD.
--

Na pewnym etapie rozwoju społecznego zaczęły powstawać państwa, czyli polityczne organizacje społeczeństwa.

Zatem państwa ukształtowały się w procesie historycznym. **Państwo to trwały związek ludzi stale zamieszkujących określone terytorium, podlegających władzy zwierzchniej.**

Jest **organizacją** posiadającą **system praw i środki przymusu**, aby chronić przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi ludność zamieszkującą określone terytorium, oznaczone granicami. **Państwo** z punktu widzenia formalno-prawnego składa się z trzech elementów: **Terytorium, władzy i ludności**.

Terytorium zaznaczone granicami poziomymi i pionowymi, lądowymi, powietrznymi i morskimi. ustala się w oparciu o umowy międzynarodowe.

Władza – zdolność do wydawania i egzekwowania decyzji, czyli zdolność do zarządzania społeczeństwem skupionym na określonym terytorium. **Władza spełnia funkcję nadrzędną względem osób jej podległych.**

Ludność to osoby, które przebywają na terytorium państwa i podlegają prawu tego państwa.

Ojczyzna to kraj, który człowiek uważa za swój własny, dlatego, że się w nim urodził i mieszka lub mieszkał przez dłuższy czas, lub dlatego, że czuje się z nim emocjonalnie związany z powodu pochodzenia, związków rodzinnych i przywiązania do pewnych wartości, które ten kraj – zwykle idealizowany i często przeciwstawiany innym – ucieleśnia w jego oczach. **Jest to więc pojęcie subiektywne odnoszące się do emocjonalnej więzi z miejscem.** W szerszym ujęciu przestrzeń istotna dla jakiegoś narodu.

Naród – wspólnota ludzi utworzona w procesie dziejowym na podstawie języka, terytorium, życia społecznego i gospodarczego, przejawiająca się w kulturze i świadomości swoich członków mających poczucie odrębnej od innych narodów tożsamości. Do funkcjonowania narodu nie jest potrzebne terytorium (np. dawniej Żydzi).

4.1	TRÓJPODZIAŁ WŁADZ
------------	--------------------------

Trójpodział władz to model organizacji państwa, w którym funkcje prawodawcze, wykonawcze i sądownicze są od siebie oddzielone i powierzone niezależnym od siebie ciałom. W swej dojrzałej formie został opisany w epoce **Oświecenia** przez **Johna Locke’a i Monteskiusza**. Monteskiusz zainspirowany dziełami Lock’a w swoim dziele „**O duchu praw**” stwierdził, że posiadanie władzy skłania do jej nadużywania i łamania praw

obywatelskich, dlatego warunkiem zachowania wolności obywatelskich jest podział władzy między różne, niezależne wzajemnie dopełniające, hamujące i kontrolujące się podmioty. Według niego władzę ustawodawczą powinny sprawować **parlamenty (najlepiej bikameralne - dwuizbowe)**, wykonawczą **monarcha**, sadowniczą **podlegający tylko ustawom sędziowie**. Koncepcja Monteskiusza zyskała uznanie jeszcze w **XVIII wieku**. Stała się inspiracją dla konstytucji Stanów Zjednoczonych z 1787 r., Konstytucji 3 Maja i pierwszej konstytucji francuskiej, znalazła swoje odzwierciedlenie w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r. **Obecnie Trójpodział władz jest najbardziej rozpowszechnionym systemem sprawowania władzy na świecie**. Pozwala bowiem na prawidłowe funkcjonowanie państwa demokratycznego. Również w Polsce po przemianach ustrojowych 1989 r. funkcjonuje ten system będący podstawą demokracji, a zapisany jest w **art. 10 Konstytucji z 1997 r.**: 1. *„Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sadowniczej”,* 2. *„Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sadowniczą sądy i trybunały”*.

Aby jednak system w państwie demokratycznym funkcjonował prawidłowo to instytucje jednej władzy nie mogą uzyskać przewagi nad inną, muszą się równoważyć i uzupełniać. Niestety w niektórych państwach dochodzi do dominacji, najczęściej władzy wykonawczej nad ustawodawczą i sadowniczą, co może grozić zmianą systemu demokratycznego na inny.

5.1.	SYSTEMY RZĄDZENIA
-------------	--------------------------

System polityczny wg Jerzego Kowalskiego to aparat państwowy, partie polityczne, oraz organizacje i grupy społeczne formalne i nieformalne uczestniczące w działaniach politycznych w obrębie danego państwa oraz ogół zasad i norm prawnych regulujących ich wzajemne stosunki.

System demokratyczny charakteryzuje się partnerskimi stosunkami między władzą i obywatelem. W państwie demokratycznym źródłem władzy są wszyscy obywatele, to znaczy mają możliwość realnego wpływu na skład personalny organów władzy, programy i kierunki polityki. Mogą kontrolować skutecznie władzę i uczestniczyć w jej sprawowaniu. Podstawowe zasady tego ustroju to:

zasada suwerenności narodu, zasada poszanowania mniejszości, trójpodział władz, praworządność, pluralizm.

System autorytarny to ustrój polityczny, w którym władza skupiona jest w rękach przywódcy i jego najbliższego środowiska. Decyzje przywódcy zatwierdzane są przez podporządkowany mu parlament. W systemie ważną rolę odgrywa policja, wojsko, które są narzędziami do tłumienia działań opozycji i niezadowolonego społeczeństwa. System ten charakteryzuje ograniczony pluralizm, zawężony zakres uczestnictwa ludzi w życiu politycznym, jednostka musi podporządkować się najwyższym celom państwa i narodu. **Władza nie dąży do całkowitej kontroli nad społeczeństwem.**

System totalitarny - system rządów(reżim polityczny), w którym **państwo w pełni kontroluje społeczeństwo** i stara się nadzorować wszystkie aspekty życia publicznego i prywatnego. Cechy tego systemu to jedna monopolistyczna masowa partia, pod wodzą dyktatora, monopol na środki masowego przekazu, system policyjny oparty na przemocy strachu i tajnej policji, pełna kontrola nad siłami zbrojnymi, policją i wymiarem sprawiedliwości, wszechobecna propaganda.

6.1	PODSTAWY USTROJU POLITYCZNEGO RP
------------	---

Podstawy ustroju politycznego RP zawarte są w **Konstytucji uchwalonej 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe, zatwierdzonej w referendum konstytucyjnym dnia 25 maja, a wcielonej w życie 17 października 1997 r.**

Zgodnie z jej treścią Rzeczpospolita Polska jest republiką parlamentarną i **realizuje zasady** suwerenności narodu, niepodległości i suwerenności państwa, demokratycznego państwa prawnego, społeczeństwa obywatelskiego, trójpodziału władzy, pluralizmu, praworządności, społecznej gospodarki rynkowej oraz przyrodzonej godności człowieka.

Władzę według trójpodziału władz na rodzaje, **sprawują:**

- **ustawodawczą (legislatywa): Sejm i Senat,**
- **wykonawczą (egzekutywa): Rada Ministrów, Prezydent,**
- **Sądowniczą (judykatywa): sądy i trybunały.**

Sejm składa się z **460 posłów** wybieranych na **czteroletnie kadencje**. Wybory do sejmu są powszechne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne oraz odbywają się w głosowaniu tajnym. Kandydat na posła musi mieć najpóźniej w dniu wyborów skończone **21 lat**. Sejm uchwała ustawy i sprawuje kontrolę nad działalnością Rady Ministrów.

W skład Senatu wchodzi **100 senatorów**. Wybory do Senatu są powszechne, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym. Kandydat na senatora musi najpóźniej w dniu wyborów musi skończyć **30 lat**. Senat jest izbą wyższą parlamentu RP i jego najważniejszym zadaniem jest: opiniowanie ustaw Sejmu, wnoszenie poprawek bądź odrzucanie ustawy w całości.

Zgromadzenie Narodowe to organ konstytucyjny składający się z posłów i senatorów obradujących wspólnie.

6.2. PODSTAWY USTROJU POLITYCZNEGO RP

Prezydent RP – najwyższy przedstawiciel polskich władz, gwarant ciągłości władzy państwowej, **najwyższy organ** w zakresie władzy wykonawczej, czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, zwierzchnik Sił Zbrojnych RP.

Wybierany jest przez Naród na pięcioletnią kadencję w wyborach powszechnych, równych bezpośrednich, w głosowaniu tajnym.

Prezydentem może zostać obywatel Polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy **35 lat**, korzysta w pełni z praw wyborczych do Sejmu i jego kandydaturę poprze **100000 obywateli** mających prawo wybierania do Sejmu. Najważniejsze uprawnienia Prezydenta: **prawo weta**, prawo do zgłaszania projektu ustawy o zmianie konstytucji i innych projektów ustaw, prawo do ogłoszenia referendum. Inne uprawnienia: nadaje obywatelstwo polskie, nadaje order i odznaczenia, stosuje prawo łaski wobec osób skazanych, **zarządza wybory do Sejmu i Senatu oraz wybory do Parlamentu Europejskiego**. Jako reprezentant państwa w stosunkach zewnętrznych Prezydent **ratyfikuje i wypowiada umowy**, a w zakresie polityki zagranicznej współdziała z Prezesem Rady Ministrów i właściwym ministrem.

Rada Ministrów i Administracja Rządowa to kolejny organ władzy wykonawczej. Najważniejsze zadania: zapewnia wykonanie ustaw, przygotowuje projekty, wydaje rozporządzenia i zarządzenia, uchwała projekt budżetu, chroni interesy skarbu państwa, zapewnia bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne państwa prowadząc odpowiednia politykę zagraniczną i wewnętrzną, kieruje administracją rządową, zawiera i wypowieda umowy międzynarodowe. **Przedstawicielem Rady Ministrów w województwie jest wojewoda. Rząd tworzą prezes Rady Ministrów (premier), wiceprezesa i ministrowie.**

6.3.	PODSTAWY USTROJU POLITYCZNEGO RP
-------------	---

Sądy i Trybunały. Sądy i trybunały w Polsce zgodnie z Konstytucją powinny być niezależne, dwuinstancyjne, niezależne (sędzia ma immunitet sędziowski, nie może być usunięty z urzędu, nie może należeć do żadnej partii i związków zawodowych).

Sadownictwo w RP składa się z Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, sądów administracyjnych i wojskowych, Krajowej Rady Sadownictwa, która zgodnie z Konstytucją powinna stać na straży niezależności sędziów i sądów.

W Polsce funkcjonują dwa trybunały:

- **Trybunał Konstytucyjny**, który orzeka o zgodności ustaw i umów międzynarodowych z konstytucją, rozpatruje skargi konstytucyjne, rozstrzyga spory konstytucyjne między centralnymi organami państwa, orzeka o zaistnieniu tymczasowej przeszkody w sprawowaniu urzędu przez prezydenta,
- **Trybunał Stanu**, który sędzi najwyższych urzędników państwowych; prezydenta za naruszenie Konstytucji, ustaw oraz za przestępstwa pospolite, członków Rady Ministrów za naruszanie Konstytucji, ustaw i oraz za przestępstwa pospolite popełnione w związku z zajmowanym stanowiskiem, prezesów Narodowego Banku Polskiego, Najwyższej Izby Kontroli oraz członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji za naruszenie Konstytucji i ustaw, posłów i senatorów za naruszenie zakazu prowadzenia działalności gospodarczej, wiążącej się z czerpaniem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego.

7.1 SYSTEM WYBORCZY W POLSCE. KODEKS WYBORCZY.

Zasadą funkcjonowania każdego społeczeństwa demokratycznego jest sprawowanie władzy przez osoby popierane przez większość. Większość wyraża swoją wolę poprzez udział w głosowaniu. Wybory służą do obsadzania rozmaitych stanowisk w państwie od wójta po prezydenta kraju, oraz do wyłaniania ustawodawczych ciał kolegialnych, od rady gminy po obie izby parlamentu. W państwach demokratycznych mogą funkcjonować różne systemy wyborcze, ale ogólnie przyjęte jest aby **wybory były wolne, powszechne, równe, tajne i bezpośrednie.**

System wyborczy jest zbiorem prawnych norm, które regulują tryb organizacji i przeprowadzenia wyborów, a także zasady podliczania ich wyników, czyli prawo i praktyka wyborcza obowiązująca w danym państwie. Wśród elementów systemu wyborczego (które mogą ulegać zmianom) wyróżnia się: wielkość i kształt wyborczych okręgów, uprawnienia wyborcy zależnie od struktury głosowania, wyborcze progi, tzw. klauzule zaporowe, sposób obliczania i rozdzielania mandatów, wyborcza formuła. **Na jej podstawie można wyróżnić system większościowy, system proporcjonalny, system mieszany.**

W Polsce występuje system **większościowy w wyborach do Senatu i na Prezydenta** państwa wg zasady „zwycięzca bierze wszystko”, **proporcjonalny w wyborach do Sejmu - mandaty przydzielane są wg metody d,Hondta** . W wyborach do władz samorządowych oba systemy funkcjonują równolegle: **prezydenci miast, burmistrzowie i wójtowie wybierani są większością głosów, radni wg systemu d,Hondta w gminach, które liczą więcej niż 20 tys. mieszkańców. W gminach mniejszych obowiązuje system większościowy** (tzw. JOW-y, jednomandatowe okręgi wyborcze). W Polsce w przeliczaniu głosów do **Parlamentu Europejskiego stosuje się dwie metody.** Najpierw głosy oddane na poszczególne lisy przeliczane są na mandaty metodą d,Hondta w skali całego kraju. Po ustaleniu liczby mandatów przypadających poszczególnym komitetom, rozdziela się je pomiędzy poszczególne listy w okręgach metodą Hare,a-Niemeyera.

Jest to więc system proporcjonalny.

7.2.	SYSTEM WYBORCZY W POLSCE. KODEKS WYBORCZY.
------	---

Kodeks wyborczy- ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. jest zbiorem przepisów regulujących prawo wyborcze dotyczące przeprowadzania wyborów parlamentarnych, wyborów prezydenckich, wyborów samorządowych i wyborów do parlamentu Europejskiego. Ustawa była wielokrotnie nowelizowana, także przez obecnie rządzącą koalicję. Podstawowe zmiany dotyczą:

- **głosowania korespondencyjnego** - po zmianach tylko osoby o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności potwierdzonym odpowiednimi dokumentami mają prawo głosować korespondencyjnie po uprzednim zawiadomieniu komisarza wyborczego do 15 dnia przed dniem wyborów;
- **wyboru wójtów, burmistrzów prezydentów miast** – nowelizacja wprowadza zasadę dwukadencyjności począwszy od ostatnich wyborów samorządowych w 2018 r.
- **radnych** - wprowadzono system proporcjonalny w wyborach do rady gminy liczącej powyżej 20 tys. mieszkańców,
- **kadencji rady gminy, powiatu i sejmiku województwa, która została wydłużona o 1 rok,**
- **zmian w składzie Państwowej Komisji Wyborczej,**
- **nowych zasad oddawania głosów, które mówią że znak „X” stawiany przez wyborcę na karcie do głosowania przy nazwisku wybranego kandydata, to co najmniej dwie linie, które przecinają się w obrębie kratki, a dopisanie na karcie do głosowania dodatkowych numerów list i nazw, albo poczynienie innych znaków lub dopisków na karcie do głosowania, w tym w kratce lub poza nią nie wpływa na ważność oddanego głosu.**

7.3.	SYSTEM WYBORCZY W POLSCE. KODEKS WYBORCZY.
------	---

Niektóre wybrane przepisy Kodeksu wyborczego (Kodeks ma 517 szczegółowych artykułów), nadal obowiązujące:

- prawo wybierania (czynne prawo wyborcze) do Sejmu i Senatu, w wyborach na Prezydenta i do Parlamentu Europejskiego oraz do samorządu ma ogólnie rzecz biorąc obywatel polski, który w dniu wyborów kończy 18 lat;
- prawo wybieralności (bierne prawo wyborcze) ma w wyborach do Sejmu – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat;
- w wyborach do Senatu – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu wyboru kończy 30 lat;
- w wyborach Prezydenta RP – obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta w pełni z praw wyborczych do Sejmu i zgłosi go na kandydata 100000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu;
- w wyborach do Parlamentu Europejskiego w RP – osoba mająca prawo wybierania w tych wyborach, która najpóźniej w dniu głosowania kończy 21 lat i od co najmniej 5 lat stale zamieszkuje w Rzeczypospolitej Polskiej lub na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
- zabrania się prowadzenia agitacji na terenie urzędów administracji rządowej i administracji samorządu terytorialnego oraz sądów, na terenie zakładów pracy w sposób i formach zakłócających normalne funkcjonowanie, na terenie jednostek wojskowych i innych jednostek podległych MON, na terenie szkół.

8.1	OBYWATELSTWO. PODSTAWOWE PRAWA I OBOWIĄZKI
-----	---

Obywatelstwo to przynależność osoby do określonego państwa, na mocy której jednostka ma określone prawa i obowiązki wobec państwa, a państwo wobec niej. Posiadanie obywatelstwa jest niezbędne do uczestnictwa w życiu społeczno – politycznym. Określenie spraw związanych z obywatelstwem, a w szczególności sposobów jego nabycia i ewentualnie jego utraty należy do samego państwa - jest to jego kompetencja wyłączna. Istnieją także regulacje prawa międzynarodowego dotyczące spraw związanych z obywatelstwem, a w szczególności unikania sytuacji bezpaństwowości i wielokrotnego obywatelstwa. Powszechna deklaracja praw człowieka głosi, że

każdy człowiek ma prawo do posiadania obywatelstwa, a także nikogo nie wolno tego obywatelstwa samowolnie pozbawić. Część państw jednak ustanawia odrębne przepisy dotyczące utraty obywatelstwa, np. z powodu zdrady państwa, ucieczki przed odbyciem służby państwowej itp. **Osoba która traci jedyne posiadane obywatelstwo, także na skutek upadku państwa to Apatryda (bezpaństwowiec).**

Obywatelstwo można nabyć przez urodzenie (sposób pierwotny) – dziecko nabywa obywatelstwo danego państwa na terenie którego się urodziło (ius soli – prawo ziemi) lub przez to, że jedno z rodziców jest obywatelem tego państwa (ius sanguinis – prawo krwi). Nabyć obywatelstwo można także w wyniku naturalizacji, czyli w wyniku decyzji organu państwa (sposób wtórny).

Będąc obywatelem określonego państwa jednostce przysługują prawa konstytucyjne, a także inne uprawnienia wynikające z ustawy. Część z nich należy do dziedziny praw człowieka, więc mogą przysługiwać również cudzoziemcom np. starającym się o azyl. **Powszechna deklaracja praw człowieka uchwalona przez ONZ 10 XII. 1948 r. w Paryżu głosi 1. Każdy człowiek ma prawo ubiegać się o azyl w innym kraju w razie prześladowania. Ale przestępcy pospolici nie mogą korzystać z tego prawa.**

Podczas pobytu za granicą obywatele mają prawo do opieki placówek konsularnych danego państwa w innym kraju.

8.2.	OBYWATELSTWO. PODSTAWOWE PRAWA I OBOWIĄZKI.
------	--

Prawa i obowiązki obywateli Polski zawarte są w II rozdziale najważniejszego aktu prawnego w RP, czyli Konstytucji z 1997 r. **Na wstępie ustawodawca stwierdza, że wszyscy równi są wobec prawa, kobieta i mężczyzna mają równe prawa, wolność człowieka podlega ochronie prawnej, a mniejszościom narodowym i etnicznym przysługuje prawo do zachowania własnego języka, tradycji i kultury.** Prawa i wolności ujęte są w trzech grupach:

- **wolności i prawa osobiste** – prawo do życia, nietykalność osobista, prawo do sprawiedliwego procesu, prawo do prywatności, prawo do wychowania dzieci w zgodzie z własnymi przekonaniem, prawo do

wolności oraz ochrony komunikowania się, prawo do nienaruszalności mieszkania, wolność poruszania się po terytorium RP, wolność sumienia i religii, , prawo do wolności poglądów;

- **wolności i prawa polityczne** – prawo do organizowania zgromadzeń, wolność zrzeszania się w związkach zawodowych, organizacjach społeczno – politycznych, prawo uczestniczenia w referendum, prawo do wybierania swoich przedstawicieli do władz, prawo dostępu do służby publicznej, **prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne, prawo do składania wniosków, petycji i skarg;**
- **wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne** – prawo do posiadania własności i dziedziczenia, wolność wyboru pracy i zwodu, prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy spowodowanej chorobą, inwalidztwem, podeszłym wiekiem, prawo do ochrony zdrowia, nauki, ochrona praw dziecka, wolność twórczości artystycznej.

8.3.	OBYWATELSTWO. PODSTAWOWE PRAWA I OBOWIĄZKI.
-------------	--

Na straży wolności i praw obywatelskich w RP stoi **Rzecznik Praw Obywatelskich**, polski jednoosobowy, niezależny organ państwowy utworzony w 1988 r. Rzecznik pełni rolę **ombudsmana**. Nazwa ta pochodzi z języka szwedzkiego, bo to właśnie w Szwecji powołano urzędnika państwowego, którego rolą było kontrolowanie poprawności i zgodności z prawem działań administracji państwowej. W Polsce **Rzecznika powołuje Sejm na pięcioletnią kadencję**, Może on podejmować działania z własnej inicjatywy, w odpowiedzi na wnioski obywateli czy samorządów (art.80. Konstytucji RP mówi: „*że każdy ma prawo wystąpienia z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej*”). Od 2018 r. Rzecznik może wnieść skargę nadzwyczajną do Sądu Najwyższego. Pierwszym Rzecznikiem była prof. Ewa Łętowska, obecnie jest nim **Adam Bodnar**.

Na obywateli naszego państwa nałożone są również obowiązki. Każdy z nas zobowiązany jest m.in. do poszanowania prawa i praw innych ludzi. Temu służą m.in. kodeksy prawa karnego i cywilnego. O obowiązkach obywateli mówi Konstytucja w art. 82 – 85. Zgodnie z nią do najważniejszych

obowiązków należą: wierność i troska o wspólne dobro narodu i społeczeństwa, przestrzeganie praw RP, ponoszenie ciężarów i świadczeń na rzecz państwa (np. płacenie podatków), obrona Ojczyzny, dbałość o stan naturalnego środowiska, a także ponoszenie odpowiedzialności za jego zagrożenie i niszczenie.

9.1	TRZY SEKTORY. NGO.
------------	---------------------------

We współczesnych społeczeństwach demokratycznych możemy wyróżnić **trzy podstawowe sektory aktywności społeczno –gospodarczej**. Działają autonomicznie, a jednocześnie uzupełniają się nawzajem w zakresie prowadzonej przez nie działalności.

Pierwszy z nich to sektor publiczny, czyli te instytucje, jednostki organizacyjne, które podlegają władzom państwowym na szczeblu krajowym bądź samorządowym. Sektor ten jest w większości finansowany z wpływów podatkowych, a jego celem jest realizowanie potrzeb państwa i obywateli zgodnie z ramami wytyczonymi przez prawo. Należą do niego m.in. organy władzy państwowej (administracja rządowa, parlament, administracja samorządowa) i wszelkie podległe im jednostki: urzędy pracy, ośrodki pomocy społecznej, publiczne zakłady opieki społecznej, państwowe fundusze, ZUS, KRUS, a także sądy, trybunały, prokuratury, i inne organy kontroli państwowej i ochrony prawa.

Drugi sektor tworzą przedsiębiorstwa prowadzące działalność gospodarczą, będące jednocześnie w rękach właścicieli prywatnych.

Trzeci sektor, czyli obywatelski to nazwa stosowana do organizacji pozarządowych, których celem nie jest finansowy ani materialny zysk, ale polepszenie jakości życia społecznego. Dlatego też tego typu podmioty nazywane są organizacjami non-profit, albo non-governmental organizations, w skrócie **NGO**

9.2.	TRZY SEKTORY. NGO.
-------------	---------------------------

Wąska definicja , najczęściej potoczna III sektora obejmuje przede wszystkim **stowarzyszenia i fundacje.**

Fundacja jest organizacją pozarządową powoływaną dla celów społecznie lub gospodarczo użytecznych, wyposażona w majątek przeznaczony na realizację tych celów, ustanowioną przez fundatorów w oświadczeniu woli przed notariuszem (lub w testamencie), uzyskującą osobowość prawną z chwilą wpisania do **Krajowego Rejestru Sądowego**. Istotą fundacji jest istnienie majątku przeznaczonego przez fundatora na publicznie użyteczny cel. **Stowarzyszenie to grupa osób mających wspólne zainteresowania lub wspólny cel**. Podstawowe cechy stowarzyszenia to: dobrowolność, samorządność, trwałość i niezarobkowy cel. Stowarzyszenia dzielą się na **rejestrowane w KRS**, które może założyć minimum **7 osób** i **zwykle** potrzebujące do zarejestrowania w ewidencji stowarzyszeń zwykłych we właściwym starostwie tylko **3 osób**. **Szeroka definicja** w pełni oddaje różnorodność i bogactwo działań pozarządowych. Są to m.in. kluby sportowe, koła łowieckie, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych, Polski Związek Działkowców, spółdzielnie socjalne, **partie polityczne, związki zawodowe**, federacje i konfederacje pracodawców, izby gospodarcze, koła gospodyń wiejskich kluby osiedlowe, grupy wsparcia, organizacje kościelne, grupy samopomocowe itp. **Szczególnym rodzajem organizacji pozarządowych są organizacje pożytku publicznego OPP**, które uzyskały ten status na podstawie Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (z 24 kwietnia 2003 r.), a także innych ustaw. Status organizacji pożytku publicznego mogą mieć, także organizacje kościelne, spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością niedziałające w celu osiągnięcia zysku.

9.3.	TRZY SEKTORY. NGO.
-------------	---------------------------

Takie organizacje zwane w **skrótce OPP** mają szereg szczególnych uprawnień w porównaniu z innymi organizacjami NGO. Najważniejsze to: **prawo do otrzymywania 1% podatku od osób fizycznych, prawo do nieodpłatnego informowania przez w radio i telewizję publiczną o działalności organizacji, możliwość użytkowania nieruchomości należących do Skarbu państwa lub samorządu terytorialnego na preferencyjnych warunkach, angażowania do zbiórek małoletnich wolontariuszy; są zwolnione z podatku dochodowego w szerszym zakresie niż „zwykle” organizacje pozarządowe. Organizacją pożytku publicznego nie mogą zostać**

spółdzielnie socjalne oraz stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego.

Wszystkie organizacje pozarządowe tzw. sektora trzeciego NGO są podstawą społeczeństwa obywatelskiego, charakteryzującego się aktywnością i zdolnością do samoorganizacji oraz określania i osiągania wyznaczonych celów bez impulsu ze strony władzy państwowej.

10.1.	UNIA EUROPEJSKA. NATO. POLSKA NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ.
--------------	---

7 lutego 1992 roku został podpisany traktat o Unii Europejskiej- tak zwany **traktat z Maastricht**, na mocy którego **1 listopada 1993 r.** powstała **Unia Europejska** jako efekt długoletniego procesu integracji demokratycznych państw europejskich.

Obecnie **Unia Europejska** to gospodarczo – polityczny związek **28 państw**. Wszystkie państwa wchodzące w jej skład są suwerenne i niepodległe, ale część swoich kompetencji przekazały organom i instytucjom wspólnym dla UE podejmującym decyzje w sposób demokratyczny. Jedną z najważniejszych zasad dotyczących podziału kompetencji między instytucje Unii Europejskiej, a państwa członkowskie jest **zasada subsydiarności, pomocniczości**, (art. 5 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej), **która głosi, że każdy szczebel władzy powinien realizować tylko te zadania, które nie mogą być skutecznie zrealizowane przez szczebel niższy lub same jednostki działające w ramach społeczeństwa. Zasada ta oznacza granice działania UE. W obszarach które nie są traktatowo zastrzeżone dla instytucji wspólnotowych, Unia podejmuje działania tylko w przypadkach, które nie mogą zostać zrealizowane dostatecznie efektywnie na poziomie państwa członkowskiego. Zasada subsydiarności odnosi się też do poszczególnych szczebli władzy w Rzeczypospolitej Polskiej.**

W podejmowaniu decyzji na szczeblu UE uczestniczy kilka ważnych instytucji:

- **Parlament Europejski**, który reprezentuje obywateli UE i jest przez nich wybierany w wyborach bezpośrednich (obecnie jest **751** deputowanych

wybieranych na **5 lat**), pełni funkcje prawodawcze, razem z **Radą** stanowi akty prawne, nadzoruje i uchwała budżet;

10.2	UNIA EUROPEJSKA. NATO. POLSKA NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ.
-------------	---

- **Rada Europejska** w skład której wchodzi **szefowie państw i rządów państw członkowskich UE** nadaje Unii impulsy niezbędne do jej rozwoju i określa ogólne wytyczne jej polityki, często mylona jest z **Radą Europy** (Rada Europy nie jest organem UE, a organizacją prawie wszystkich państw europejskich i niektórych na świecie) ;

- **Rada Unii Europejskiej** zwana po prostu **Radą**, która reprezentuje rządy państw członkowskich, składa się z ministrów poszczególnych państw i jest podstawowym organem decyzyjnym i prawodawczym, ma prawo zawierania umów międzynarodowych;

- **Komisja Europejska**, która reprezentuje interesy UE jako całości ma prawo inicjatywy legislacyjnej i wydawania aktów prawnych;

- **Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej**- jego rolą jest interpretacja przepisów europejskich i tworzenie prawa;

Organy doradcze i pomocnicze:

- Europejski Bank Centralny –EBC;
- Europejski Trybunał Obrachunkowy;
- Komitet Regionów;
- Europejski Bank Inwestycyjny
- Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich.

10.3	UNIA EUROPEJSKA. NATO. POLSKA NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ.
-------------	---

Polska W Unii.

Zmiany ustrojowe po 1989 r. umożliwiły podjęcie rozmów na temat stowarzyszenia Polski ze Wspólnotami Europejskimi. Oficjalne rokowania

rozpoczęto **22 grudnia 1990 r** zakończone podpisaniem Układu Europejskiego ustanawiającego

stowarzyszenie między Polska a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi. Wniosek o członkostwo w Unii władze polskie złożyły **dnia 8 kwietnia 1994 roku. Traktat akcesyjny** będący prawną podstawą przystąpienia **10 państw** Europy Środkowej i Południowej w tym Polski został podpisany **16 kwietnia 2003 roku w Atenach**. Referendum akcesyjne w Polsce odbyło się **7 i 8 czerwca 2003 r.** Odpowiedź „tak” wybrało **77,45 %** głosujących. **1 maja 2004 r.** Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej, a **od grudnia 2007 roku weszła do układu z Schengen** co spowodowało gwałtowny wzrost emigracji zarobkowej, przede wszystkim do Wielkiej Brytanii. Wejście Polski do Unii przyspieszyło rozwój naszego kraju. W 2018 r. Ministerstwo Finansów poinformowało, że od początku członkostwa do 2018 r. Polska otrzymała od UE **153,3 mld euro** **wpłacając do UE 50,5 mld euro**. Tak więc netto otrzymała **440mld zł** unijnego wsparcia.

Korzyści z członkostwa w UE:

- utrzymanie pokoju w Europie i bezpieczeństwo dla Polski;
- rozwój i utrzymanie standardów demokratycznych (wdrażanie tzw. kryteriów kopenhaskich).

Kraj, który chce być w UE musi posiadać instytucje gwarantujące demokrację, poszanowanie państwa prawa i praw człowieka oraz zapewnić ochronę mniejszościom.);

- swoboda podróżowania, podejmowania nauki i pracy w Europie;
- wyrównywanie poziomu życia dzięki funduszom europejskim (tzw. polityka spójności);
- rozwój rolnictwa polskiego dzięki wspólnej polityce rolnej;
- szybki rozwój gospodarczy; poprzez dostęp do jednolitego rynku europejskiego (np. zniesienie cel)

10.4	UNIA EUROPEJSKA. NATO. POLSKA NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ
-------------	--

Polacy w unijnych instytucjach do maja 2019 r. :

Komisarze: **Danuta Hubner**, Paweł Samecki, Janusz Lewandowski, Jacek Dominik, Elżbieta Bieńkowska.

Członkowie Rady Ogólnej Europejskiego Banku Centralnego: Leszek Balcerowicz, Sławomir Skrzypek, Marek Belka, Adam Glapiński.

Sędziowie: Jerzy Makarczyk, Marek Safian.

Inne stanowiska: **Jerzy Buzek** – Przewodniczący Parlamentu Europejskiego w latach 2009-2012,

Od 2014 do 2019 roku **Donald Tusk**- Przewodniczący Rady Europejskiej.

NATO – Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, zwana potocznie **Sojuszem Północnoatlantyckim** to organizacja będąca sojuszem politycznym i wojskowym. Powstała po II wojnie światowej dnia **24 sierpnia 1949 r.** na mocy „**Traktatu północnoatlantyckiego**”. Głównym celem była obrona przed atakiem ze strony ZSRR i jego państw satelickich skupionych od **1955 r. w Układzie Warszawskim**. Po rozwiązaniu UW pełni rolę stabilizacyjną, podejmując działania zapobiegające rozprzestrzenianiu się konfliktów regionalnych, pełni też rolę gwaranta bezpieczeństwa zewnętrznego państw członkowskich. Obecnie skupia **29 państw** w tym od **1999 r Polskę**. Główna zasadą zapisaną w **art. 5 Traktatu** jest kolektywna obrona, która oznacza, że atak na jednego z członków uważany jest za atak przeciw wszystkim członkom. Sekretarzem Generalnym NATO jest **Jens Stoltenberg**, norweski polityk i ekonomista.

10.5	UNIA EUROPEJSKA. NATO. POLSKA NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ
-------------	--

Polska w NATO - Dążenia Polski do uzyskania członkostwa w NATO wynikały z negatywnych doświadczeń historycznych związanych z II wojną światową i podporządkowaniem naszego państwa ZSRR po jej zakończeniu. Po rozwiązaniu **Układu Warszawskiego** Polska rozpoczęła działania dyplomatyczne zmierzające do uzyskania członkostwa w NATO. Po dokonaniu ogromnego wysiłku związanego z przebudową armii, Polska podpisała **2 lutego**

1994 roku dokument „**Partnerstwo dla Pokoju**”, równocześnie prowadząc działania dyplomatyczne w stolicach państw NATO w celu uzyskania ich zgody na wstąpienie do tej organizacji. **W lipcu 1997 r.** została zaproszona do negocjacji na temat uzyskania członkostwa i po uzyskaniu zgody parlamentów państw członkowskich i Sejmu Polski **12 marca 1999 r.** w miejscowości **Independence (USA)** została oficjalnie przyjęta do **NATO**. **Polska stała się członkiem najsilniejszego istniejącego współcześnie paktu militarnego. Zapewnia nam to wyjątkowe miejsce wśród państw Świata i poczucie bezpieczeństwa.**